Синовете на Абдуллах

Катерина Венедикова

Най-ранната употреба на презимето (бащиното име) „син на Абдуллах" за лице, което не е било мюсюлманин по рождение, може да се свърже със самия основател на исляма — Мохамед. Името на неговия баща (543—570 г. н. е.) е Абдуллах бин (син на) Абдюлмутталиб, роден в Мека. Той бил от знатните хора на племето Курейш. Началото на пророчеството на Мохамед се пада, когато бил на 40 години. Той получил първото откровение през 610 г. н. е. посредством архангел Гавраил (Джебраил). Тази дата се смята и за начало на мюсюлманската религия. Тогава жителите на Мека и другите араби били идолопоклонници[1].

Личното име Абдуллах носел прочутият арабски командир Абдуллах бин Зюбейр (622 или 624—692 г. н. е.). По време на управлението на халифа Осман той бил между членовете, определени да съберат Корана[2]. Още в началните векове от разпространението на исляма името Абдуллах се давало обикновено на новоприелите тази религия[3].

Друг Абдуллах (Баттал Гази Абдуллах, ум. 740 г. н. е.) е герой и изпитан воин в борбите с Византия, известен с юначеството си във всички мюсюлмански страни. Истинското му име било Абдуллах, но бил назоваван с геройското си звание Баттал. Говори се, че бил роб, продаден за еничар на арабите или емевидите. Предполагат, че е роден в Шам (Дамаск) или в Антакия. Умира в битка на мястото, наричано по-рано Акроион, близо до Афион Карахисар в Мала Азия[4].

През 723—724 г. н. е. в селището Джур в персийската провинция Фарс в благородното иранско семейство на Дазуих, наречен Ал-Мубарак, а по-късно Ал-Мукаффа, се ражда син Раузабах. Раузабах бну (син на) Ал-Мукаффа бил зороастриец. По съвет на един от тримата братя алиди, той приел исляма и името Абдуллах, давано на навоприелите исляма. Абдуллах бну Ал-Мукаффа с произведенията и преводите си станал един от създателите на арабския литературен език. Писал и трактати за възпитанието. Но арабският превод на притчата „Калила и Димна", направен от него от пехлеви (среднонерсийски) през 750 г. н. е., бил съвършен. Блестящият мислител, писател и преводач бил екзекутиран през 759—760 г. н. е.[5]

Името Абдуллах и презимето „син на Абдуллах" са били носени и от владетели на българите на Волга, след като приели исляма. През 922 г. н. е. пристига пратеничество от халифа ал-Муктадир, с което пътува и Ибн Фадлан, при българския цар Алмас (Елмас). По времето на пратеничеството Алмас бил вече

---

[1] Hayat Küçük Ansiklopedi. Istanbul, 1968, s. 9, 810.

[2] M. Çağatay Uluçay. Tarih Ansiklopedisi. Istanbul, 1967. Abdullah bin Zubeyr, s. 6.

[3] Абдуллах бну ал Мукаффа. Калила и Димна. Прев. от арабски Цвета Ленкова. С., 1988, с. 8.

[4] В. С. Гарбузова. Сказание о МеликеДанышменде (Историко-филологическое исследование). М., 1959, 84—86; Hayat Küçük Ansiklopedi. Istanbul, 1968, Battal Gazi, Abdullah, s. 156; M. Çağatay Uluçay. Tarih Ansiklopedisi. Istanbul, 1967. Battal Gazi, Abdullah, s. 53.

[5] Абдуллах бну ал-Мукаффа... 6—16.

мюсюлманин и в страната на българите вече живеело мюсюлманско духовенство. Но по съвет на Ибн Фадлан българският цар Алмас от времето на посолството започнал да се назовава Джафар (по името на халифа на правоверните), а баща си Шилки нарекъл Абдаллах (раб Божи). Започнали да го упоменават на хутбето (проповедта при петъчната молитва) по този начин.

След признаване върховенството на Багдадския халиф в Болгар започнали да секат монети с името на владетеля на Волжко-Камска България, наричан вече емир. Сред имената на царете на българите на Волга през X в., установени по нумизматични данни, откриваме „син на Абдуллах“ и Абдуллах: в гр. Болгар са сечени монети на Джафар Ибн Абдуллах (922 г.), Микаил Ибн Джафар, Абдуллах Ибн Микаил, Мумин Ибн Хасан (976—980)[6].

Същото име и презиме са получавали и гърци от Мала Азия. Якут (Ибн Абдаллах ар Руми ал Хамави Абу Абдаллах Шихаб ад дин), роден между 1178 и 1180 г. и умрял през 1229 г. н. е., е смятан за арабски учен и писател, филолог, историк и географ. Но по произход бил грък от Мала Азия от областта Рум. Като дете бил продаден роб в Багдад на сирийски търговец, който му дал мюсюлманско образование. През 1200 г. н. е. получил свобода. Писал и странствал много. Якут е автор на биографичен речник на литераторите (Иршад ал ариб иля марифат ал адиб), който включва около 1100 биографии на арабски литератори и учени от VII до началото на XIII в. н. е. Автор е на топонимичния „Речник на страните“, който съдържа около 16 000 статии. Речникът обобщава арабската географска литература от домонголския период[7].

Един от големите държавни мъже на анадолските селджуци също бил „син на Абдуллах“. Става въпрос за емира Джалāл ал Дӣн (Джеляледдин) Каратай бин ᶜАбд Аллāх (ум. 649 г. х. = 1251—1252 г. н. е.)[8].

В. А. Гордлевски, като разглежда религиозните вярвания в епохата на селджуците, исляма, мевлевийството и гръцкото обкръжение на Джеляледдин Руми, пояснява, че постепенно гръцките епископи в Мала Азия изчезват. Там се създали „тайни християни“ — християни, само външно приели облика на мюсюлмани. Преминавайки в исляма, те запазвали елементи на християнството, повече битови, отколкото идейни. Често се сключвали бракове между християни и мюсюлмани — и сред бедните, и сред високопоставените. Така Мануил Маврозом, притежател на замък във Византия, дал дъщеря си на Кейхюсрев I, когато той живеел в изгнание в Константинопол — и после поддържал султана, за което бил щедро надарен. Паул Виттек предполагал, че той приел исляма, а трима му синове — децата на ренегата „Абдулла“, заели високи постове при селджуците. Един от тях бил везирът Каратай, построил медресе в Коня. Епитетът „кара“ на всеки от тримата братя е превод на гръцката дума μαῦρος ('черен'), съставляваща част от прежната фамилия.

Гордлевски смята, че понякога гърците, като минавали на служба у селджуците, запазвали и националност, и религия. Така над саркофага на един от потом-

---

[6] А. П. Смирнов. Волжские булгары. М., 1951. Труды Государственного Историческото Музея. Вып. XIX, XIX табл., 39—40, 31—32; Ч. Найденов. Монети на волжките българи. — Нумизматична информация, С., февруари 1982. Българско нумизматично дружество, 11—15.

[7] М. С. Киктев. Москва. Якут. Советская историческая Энциклопедия. Т. 16. М., 1976, с. 868.

[8] Besim Darkot. Konya. Islâm Ansiklopedisi. C. 6. Istanbul, 1955. Ikinci baskı 1967, s. 844.

ците на Комнините и Маврозомите — „Амироглу“, мюсюлманин изрязал гръцки надпис[9].

При пътуването си в Анадола през 1928 г. Гордлевски забелязва, че в земите около медресето Каратай в Коня било построено теке. Докъм началото на нашия век там се събирали бекташии[10]. Ние ще видим малко по-нататък, че в българските земи паметници в чест на синове и дъщери на Абдуллах се намират близо до текета и до надписи, посветени на бекташии. Прави впечатление, че около 650 години след смъртта на Джеляледдин Каратай б. Абдуллах, син на грък, приел исляма, около построеното от него медресе се събирали привържениците на орден, близък до християнството.

И прочутият пътешественик Ибн Баттута (1304—1377 г. н. е.) е свързан с името Абдуллах. Пълното му име е Абу (баща, прадядо) Абдаллах Мухаммад ибн Абдаллах ал Лавати ат Танджи. Той бил от берберската племенна група Лавата и пришелец от Танжер. От 1325 г. н. е. в продължение на 28 години Ибн Баттута пътешествал в много страни на Изтока[11].

Интересен документ е вакъфският акт от вакъфите (имотите, завещани с благотворителни или богоугодни цели) в град Караман в Мала Азия на медресето, тюрбето и завийето на Мелек Хатун, дъщеря на Мурад Хюдавендигяр и жена на караманския владетел Алаеддин Бей, син на Мирза Халил Бей Караманоглу, и на тюрбето на сина ѝ Караман Бей. Запазена е част от вакъфския акт върху гъсто тъкано платно, дълго 9 m, широко 35 cm, а ширината на писменото поле е 27 cm. Изработен е на красив сюлюс. Записано е, че вакъфският акт е съставен в средата на Реби юл еввел 787 г. х. (Реби I продължава от 12.IV.1385 до 12.V.1385 г. н. е.). Сред двадесет и седемте лица, свидетелствали при регистрирането на вакъфа на Мелек Хатун, на шесто място четем името на „Melek hatunun āzādlı kölelerinden Abdullah oglu Mübarek Aga“ — „Мюбарек Ага, син на Абдуллах, от свободните [освободените] роби на Мелек Хатун“[12].

По-горе обърнахме внимание, че към края на XII в. освободеният роб Якут носи презимето „син на Абдуллах“. Забелязваме, че тази практика продължава и през втората половина на XIV в., когато свободният роб Мюбарек Ага, син на Абдуллах, е свидетел на караманската владетелка.

Името „Абдуллах“ и презимето „син на Абдуллах“ се срещат в някои епиграфски паметници от българските земи, както и в някои надписи по територията на разпространение на исляма и арабското писмо. Известна е джамията с надпис на Фируз бин Абдуллах в Търново, датиран 1435 г. н. е. В едно изследване на П. Миятев от 1959 г. можем да видим фотокопие и датировка на този надпис, който не е разчитан досега от нас. Според преценката на Ибрахим Татарлъ, надписът на джамията в Хисарлъка в Търново е публикуван образцово и с обстоен езиковедски и исторически коментар от полския турколог А. Заячковски през

[9] В. А. Гордлевский. Избранные сочинения. Т. 1. М., 1960, Государство сельджукидов в Малой Азии, гл. XVI, с. 209.

[10] В. А. Гордлевский. Избранные сочинения. Т. 1. М., 1960; Сказания и легенды, собранные в Турции в 1926 и 1928 гг. (Серия VI) В Конье, с. 470, № 231.

[11] А. Д. Новичев. История Турции. I. Эпоха феодализма (XI—XVIII века). Л., 1963, 264—265.

[12] I. H. Konyalı. Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi. Ermenek ve Mut Âbideleri. Baha Matbaası. Istanbul. 1967, 475–476.

1963 г.[13] М. Стайнова пояснява, че Фирузбеевци са потурнаци — християни, които са се потурчили. Позовавайки се на П. Р. Славейков, тя отбелязва, че потомците на Фируз бей — потурнаци, ремонтирали джамията по Славейково време. Те били „потурнаци в Шишманово време и държали селата Летница, Павликяните, Бяла и др. ...“ Използвайки архивни спомени на Киро Тулешков и изследвания на Узунчаршълъ, Стайнова пише, че Гази Фируз Бей за заслуги получил хас в София през 1429 г. Потомците му живеели действително в Търново по времето на Славейков[14]. Невероятно е, но изглежда, че повече от пет века потомците на Фируз Бей, син на Абдуллах, са останали в очите на съгражданите си „потурнаци“.

Немюсюлмани, приели исляма, са получавали не само името ᶜАбдуллах и презимето „син на ᶜАбдуллах“, но и имена като ᶜАбд (роб), ᶜАбдӣ, а и други лични имена, производни от ᶜабд, както и сложни имена, включващи съставката ᶜАбд. В надписа от Черната джамия в София, запазен в Националния археологически музей, е отбелязано времето на царуване на Сюлейман Шах, син на Селим Шах (р. 2) и името на Моḥаммед Паша бинᶜАбд ул муᶜин (р. 3), който построил тази джамия. Татарлъ, позовавайки се на Ихчиев, посочва малко по-различни имена. Той пише за джамията на Тавил ибн Абдулла Муаеддин Паша, известен като Соколлу — София, 1528 г. н. е. Според неговата преценка, Д. И. Ихчиев е един от първите, който превежда и публикува джамийски надпис (у нас) — на джамията на Мехмед Паша Тавил ибн Абдул Муеддин, известен като Соколлу — Черната джамия. Преводът бил свободно направен, с леки отклонения от оригинала и без факсимиле и арабски текст[15].

Преди десетина години ние използвахме данните на Татарлъ, както и изследването на Д. Христодоров върху църквата Св. Седмочисленици в София[16]. В него се намира и фотокопие на надписа на арабица от Черната джамия и доста свободен по разширен превод. Тогава ние пренесохме наготово датата за строежа ѝ от поменатите по-горе автори — 1528 г. н. е. в една наша студия, където публикувахме фотокопие на паметника и го свързахме със Соколлу Меḥмед Паша[17]. В последно време обаче разчетохме по-пълно този епиграфски паметник и ограничихме по-точно думите, чиито букви с числени стойности са в основата на пресмятане хронограмата за годината, в която е завършена джамията. Тези думи се намират на пети последен ред и гласят „Бейт уллах ел-джāмиᶜ ел-Ḳайӣум ел-бāḳӣ“[18] — Божи дом — джамията на всевечния Бог“. Ето и числените стойности на буквите във всяка дума:

---

[13] **И. Татарлъ.** Турски култови сгради и надписи в България. Ч. I. ГСУ. Т. 60. Факултет по западни филологии. С., 1966, 567—616, 570—578; **P. Miyatev.** Les Monuments Osmanlis en Bulgarie. – In: Rocznik Orientalistyczny. T. 22. Zeszyt 1. Warszawa, 1959, p. 16, 31, Fig. 6; **A. Zajaczkowski.** Materialy do epigrafikį osmansko-tureckiej z Bulgarii. . – B: Rocznik Orientalistyczny. XXVI. Z. 2. Warszawa, 1963, p. 17.

[14] **М. Стайнова.** Османските библиотеки в българските земи XV—XIX в. С., 1982, 143—145.

[15] **И. Татарлъ.** Цит. съч., с. 580, 568, 569 и цитираната литература.

[16] **Д. Христодоров.** Църквата „Св. Седмочисленици“ в София. С., 1940, 1—12.

[17] **К. Венедикова.** За личното в епиграфските паметници от османско време и за тяхното значение като исторически извор. — В: Сб. Личните документи като исторически извор. С., 1987, 179—180.

[18] Използваме транскрипция въз основа на латинската азбука и въз основа на българската азбука: *бе* — b, б; *пе* — p, п; *те* — t, т; *s̱е* — s̱, ç; *джим* — c, дж; *чим* — ç, ч; *ḥа* — ḥ, ḥ; *ḫъ* — ḫ, ḫ; *дал* — d, д; *ẕел* — ẕ, ẕ; *ре* — r, p; *зе* — z, з; *син* — s, c; *шин* — ş, ш; *ṣад* — ṣ, ç; *ḍад, ẓад* — ẓ, ẓ; *ṫъ* — ṫ, ṫ; *żъ* — ż, ż; ᶜ — айн; *ġайн* — ġ, ġ; *ḳаф* — ḳ, ḳ; *кяф* — k, к; *лям* — l, л; *мим* — m, м; *нун* — n, н; *нунски кяф* — ñ, ñ; *вав* — v, в; *йе* — i/y, и/й; *хе* — h, x; *хемзе* — ʾ. Дължината на гласната означаваме с чертичка над буквата — ā, ӯ, ӣ. Когато „йе“ крайна се чете като „а“, означаваме го с чертичка под буквата: Мӯса̱.

бейт		уллах		ел-джа̄ми^c		ел-ķаййӯм		ел-ба̄ķӣ	
бе	2	елиф	1	елиф	1	елиф	1	елиф	1
йе	+ 10	лям	+ 30	лям	+ 30	лям	+ 30	лям	+ 30
те	+ 400	лям	+ 30	джим	+ 3	ķаф	+ 100	бе	+ 2
	= 412	хе	+ 5	елиф	+ 1	йе	+ 10	елиф	+ 1
			= 66	мим	+ 40	вав	+ 6	ķаф	+ 100
				ᶜайн	+ 70	мим	+ 40	йе	+ 10
					= 145		= 187		= 144

Сборът е 412 + 66 + 145 + 187 + 144 = 954 (година по хиджра), която отговаря на времето от 21.02.1547 до 11.02.1548 г. н. е.

На трети ред в надписа се споменава „дестӯр-у мюкеррем" — благородният (уважаемият) министър (съветник, везир), „мюшӣр-и муфах̱х̱ам" — „славният (величественият) маршал (повелител)", „А̄с̣а̄ф-юз-зама̄н" — „А̄с̣аф на времето си"[19], „Мох̣аммед Паша бин ᶜАбд ул муᶜӣн" — „Мох̣аммед Паша, син на ᶜАбд ул муᶜӣн".

ᶜАбд ул Муᶜӣн значи робът, слугата на Всепомагащия (Бог).

А на четвъртия ред е отбелязано: „...бу джа̄миᶜ- и шерӣфи... ибдаᶜ ве ӣнша ейледи" — „създаде (изнамери, откри) и построи... тази свята джамия".

От цитираните откъси от надписа става ясно, че по време на султанското управление на Сюлейман Шах, син на Селим Шах, Мохамед Паша, син на Абдул Муин, е построил джамията през 954 г. х. (21.02.1547—11.02.1548 г. н. е.).

В този паметник става въпрос за босненеца Айо, роден в Сокол в Босна през 1505 г. Той служил в черквата, където вуйчо му бил свещеник. Около 1520 г. бил взет за еничар. Приел исляма и името Мехмед (в надписа Мохаммед), а както виждаме бащиното му име е показано като Абдул Муин (син на роба на Всепомагащия). Тъй като бил родом от Сокол, наричали го Соколлу. Но понеже бил много висок, казвали му „Тавил" (араб. Дългият, Високият). Бил обучаван в Одрин, а после — в Топкапъ Сарай. През 1546 г. станал санджакбей, а около 1549 г. — бейлербей. Според други сведения, през 1546 г. станал адмирал. Ако датата на надписа е 1547/1548 г. н. е., то тя се пада по времето, когато вероятно Соколлу е бил санджакбей или бейлербей. Д. Христодоров споменава за бейлербейство на Мехмед Паша в София[20]. Като се позовава на Герлах, той отбелязва, че Драгоман било негово село.

През 1555 г. Соколлу става везир, а от 1564/65 г. е велик везир и остава на този пост до края на живота си при Сюлейман Кануни, Селим II, за чиято дъщеря Исмихан бил женен, и Мурад III[21].

[19] Аṣаф е легендарният и мъдър министър на цар Соломон, или означава „мъдър съветник". Вж. Персидско-русский словарь. Т. 1. М., 1983, с. 92.

[20] Д. Христодоров. Църквата Св. Седмочисленици..., с. 7.

[21] К. Venediкова. За личното в епиграфските паметници..., 179—180; Д. Христодоров. Църквата Св. Седмочисленици..., с. 5; Hayat. Küçük Ansiklopedi. Istanbul, 1968, s. 1047. Sokollu Mehmet Paşa (1505–1579) M. Çağatay Uluçay. Tarih Ansiklopedisi. Istanbul, 1967, s. 424–425. Sokollu Mehmet Paşa (1505–1579).

Около същото време, когато Соколлу носел бащиното име Абдул Муин, или малко по-рано, същото презиме приел и Хаджи Лютфи Паша бин ᶜАбд ал Муᶜин, по рождение албанец, който бил взет за еничар, а после бил възпитан в двореца. Оженил се за Шах Султан, дъщеря на Султан Селим Явуз. В 1539 г. станал велик везир; 1541 г. бил отстранен от двореца. Оттеглил се в пенсия в Димотика. Останалата част от живота си писал книги. Автор е на „Тева̄ри̇х̱- и а̄л-и ᶜОс̣ман“ — „Летописи на Османската династия“ (до 1553), „Асафна̄ме“ (Книга за великия везир) и на около 20 религиозни книги. Умрял в Димотика през 1562 г.[22]

Йомер Лютфи Баркан привлича „Закон за юруците“ (от царуването на Сюлейман I 1520—1566), „Законник за джамбазите от вилаета Румелия“ от 1543 г. н. е. / 950 г. х. и „Закон за юруците от Коджаджък“ от 1584 г. н. е. Регистрите са от Архива на Министърпредседателството в Истанбул. В тях са отбелязани „iymane gelen Abdullah oğulları“ (синовете на Абдуллах, които са били обърнати в правата вяра; синовете на Абдуллах, които доброволно са приели мюсюлманската вяра); „iymane gelüb teka'üd iden Abdullah oğulları“ (синовете на Абдуллах, които са се обърнали в правата вяра и са се пенсионирали) и „iymana gelüb tavattun idüb kalan Abdullah oğulları“ (синовете на Абдуллах, които са останали, доброволно са приели исляма и са се натурализирали — заселили)[23].

Доста примери за „синове на Абдуллах“ дава Стр. Димитров за Североизточна България през XV—XVII в. Немалък е и броят на синовете на Абдуллах и Абидин в издадените документални извори за XVI—XIX в. По името на бащата могат да се познаят българите, които лично са приели исляма, но от презимената на децата им не може да се разбере произходът им: Искендер Абдуллах (и синът му) Мехмед, син на Искендер...[24]

И проф. Иван Батаклиев отбелязва някои случи на разпространение на името Абдуллах в Пазарджик и Пазарджишко. Еничарският корпус там бил рекрутиран само от потурчени българчета. В списъка на джелепкешаните (едрите овцевъди и говедовъди) от 1576 г. в с. Говедаре, Пазарджишко, джелепкешанинът Добре бил брат на еничаря Искендер. В същия турски документ от 7 турци джелепкешани в Пазарджик четирима се наричат Абдуллах, както според Батаклиев се наричали всички потурчени българи, а такива били много... Интерес буди и е в съответствие с наблюдаваното от нас и мисълта на автора, че потурчвания и помохамеданчвания на българи ставали и през XIX в., особено по време на Априлското въстание, на деца и девици, отвлечени от разорените въстанали села, напр. като Батак[25].

За следващия XVII в. може да дадем пример за още един прочут „син на Абдуллах“. Това е именитият турски учен Мустафа бин Абдуллах, с прозвище Кятип Челеби и Хаджи Калфа (Хаджи Халифе). Той е син на войник и военен чиновник на име Абдуллах. Роден е през 1608—1609 г. в Цариград. Като войник става писар във войската (кятип). През 1635 г. отива на поклонение (хадж) и бил наречен хаджи.

---

[22] G. Flügel. Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich Königlichen Hof. – Biblothek zu Wien. B. 2. Wien, 1865, S. 224, № 1, 001; M. Çağatay Uluçay. Tarih Ansiklopedisi. Istanbul, 1967, s. 260. Lütfi Paşa (Öl. 1562).

[23] Ö. L. Barkan. 15 ve 16 asırlarda Osmanlı Imparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları. I. Kanunlar. Istanbul, 1943, s. 247, 261, 263.

[24] Стр. Димитров. Към демографската история на Добруджа през XV—XVII в. — Изв. на БИД. Кн. 35, 1983, 27—61, 37—38; Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите (XVI—XIX в.). Серия извори — 2. С., 1990. 332 с. (вж. напр. с. 7, 21, 55 и др.).

[25] Ив. Батаклиев. Пазарджик и Пазарджишко. С., 1969, 107—108.

А през 1648 г. станал втори помощник на началника на финансовата канцелария на войската. Затова бил назоваван Хаджъ Калфа (Хаджъ Халифе). Повечето му съчинения са биографични, географски и исторически. Писал е и трудове по богословие, право, политика, литература и библиография. Умира през 1657 г.[26]

През XVIII и XIX в. в епиграфски паметници от българските земи се срещат личните имена ᶜАбдуллах, ᶜАбд, ᶜАбди, ᶜ Убейд, както и бащиното име „син на ᶜАбдуллах" и „дъщеря на ᶜАбдуллах".

В Музея в гр. Пазарджик е запазена долна част от мраморна надгробна колона, състояща се от корпус (тяло) и над него част от врат. Главата е отчупена. Корпусът (тялото) представлява пресечен конус, обърнат с широката основа нагоре. Частта от врата над него е друг много нисичък пресечен конус, долепен с широката основа за долния пресечен конус. Паметникът е изработен от цял мраморен блок. Има височина 44 cm, диаметър на окръжността на врата 13 cm и диаметър на долната основа 11—12 cm[27]. Запазени са само долните четири реда релефен текст от надписа. Четат се ред 2, 3 и 4. Ред 1 не се чете изцяло. Тук предлагаме само превода:

(1) Не забравяй... винаги търпеливо чакай за нея [.]

(2) Ако днес е за мене [,] утре е за тебе [.]

(3) Мех̱мед [,] син на ᶜАбдуллах [.]

(4) 1141 [г. по хиджра]

1141 г. х. отговаря на времето от 7.08.1728 до 27.07.1729 г. н. е. По-горе отбелязахме, че през 1576 г. в Пазарджик имало потурчени българи с лично име Абдуллах. Забелязваме, че и през 1728/1729 г. н. е. в селището е погребан „син на Абдуллах", вероятно българин или немюсюлманин, приел преди това исляма, или пък син на немюсюлманин, приел мюсюлманската вяра. Предполагаме, че покойникът е бил поне на средна възраст — когато смъртта споходи млад човек, това обикновено се отбелязва в надписа.

На 6.10.1989 г. в музейната експозиция на Историческия музей в Добрич имахме възможност да видим надгробна плоча на жена, завършваща отгоре с фронтон. Фотокопие на този паметник и не много точен превод са публикувани от Н. Панайотов през 1988 г. в една дипляна[28]. Разчели сме на място следния текст:

(1) ᶜAbd ullah Efendiniñ (2) ḳızanesi merḥūme (3) ve maġfūre Zeyneb Ḫātun (4) rūḥ(u)içün el-fātiḥa (.) (5) Sene 1146 (.)

Превод: (4) Упокойна молитва за душата на (2) покойната (3) и опростена Зейнеб Х̱āтун (Госпожа Зейнеб) (2) дъщеря на (1) ᶜАбдуллах Ефенди (.) (5) 1146 година (по хиджра).

1146 г. х. отговаря на периода от 14.06.1733 до 03.06.1734 г. н. е. Интересно е, че в случая в този паметник, произхождащ от Балчик, за „дъщеря" (на Абдуллах) е употребена турската дума „ḳъзан" (дете, отроче, рожба, потомък; юноша, младеж,

[26] А. Д. Новичев. История Турции. Т. 1. Л., 1963, с. 268, 270—272.

[27] За формата на епиграфските паметници вж. К. Венедикова. Епиграфски паметници на арабско писмо. Мелник. Т. 1. С., 1989, 184—207; върху паметника няма отбелязан инвентарен номер. Посетихме музея в Пазарджик на 15 юли 1982 г. със съдействието на Димитър Жлегов, комуто изказваме признателност.

[28] Следи от насилието в Североизточна България XV—XIX в. Епиграфски паметници. Толбухин '88. Дирекция Културно-историческо наследство. Гр. Толбухин. Толбухин, 1988. 18 с. Надписът е отбелязан като надгробен паметник, гр. Балчик. ОФ. Б 44.

малко момиче, девойка; мома, годеница, любима)[29], а не арабската „бинт", използвана в други надписи от Пазарджик, Стара Загора, Момчилградско и Млечинско. При това ни се струва, че по подобие на арабското правило е образуван женски род от турската дума „ḳъзан" — „ḳъзане", така, както арабската дума „муаллим" (учител) е форма за мъжки род, а „муаллиме" (учителка) — за женски род.

В долната част от друга мраморна надгробна колонка от Музея в Пазарджик, на четвърти ред е отбелязана 1204 г. х. (21.09.1789—10.09.1790 г. н. е.). Четем и името на (р. 2) Ел-ḫāджъ ᶜАбдуллах Ибн-и (р. 3) Аḫмед ...[30] Този път епитетът на Абдуллах, син на Ахмед, е „ел-ḫāджъ" (араб.) — хаджия, човек, извършил поклонение в Мека. Но и в турски език хаджии се наричат и християните, които са направили поклонение в Ерусалим.

Върху един камшик със свирка от Националния исторически музей в София се забелязват три реда текст: (1) ᶜАбӣд (ᶜУбейд.) (2) 1210 (3) Тугра (.)[31] Думата на р. 1 може да се прочете ᶜабӣд или ᶜУбейд. ᶜАбӣд е множествено число от ᶜабд (роб, слуга) и означава „роби, слуги, негри". А думата ᶜубейд или ᶜюбейд (араб.) има значение на „малък, млад роб или слуга; скромен, смирен участник в богослужение". Може да е и мъжко име ᶜУбейд, ᶜЮбейд[32]. Годината 1210 (х.) на втория ред отговаря на времето от 18.07.1795 до 7.07.1796 г. н. е. Туграта би следвало да е на Селим III, син на Мустафа III, управлявал от 11 реджаб 1203 г. х. до 1222 г. х., т. е. от 1789 до 1807 г. н. е.[33] Може би с изясняването на произхода на този интересен предмет и името в надписа му би могло да се свърже с лице, приело исляма.

На мраморна надгробна плоча с антропоморфна форма от гр. Пазарджик, състояща се от корпус, раменца и врат, но без запазена горна част (глава) е съхранен цял релефен надпис от 8 реда. Плочата има инвентарен номер 443 в Музея в Пазарджик. Предаваме само превода на текста ѝ на български език[34]:

(1) Заупокойна молитва (.) (2) Душата ми бе обърната към света (.) (3) Краят на живота ме хвана за яката (ме стисна за гърлото.) (4) И неусетно се превърнах в сън (.) (5) Така повели моят бог (.) (6) Покойният ᶜАбдуллах Āғӯш (,) (7) син на Ḫасекӣ Ел-ḫāдж Ḫюсейн Āга (.) (8) 1229 (г. х.).

М. Чагатай Улучай дава някои пояснения за званието на бащата на починалия Абдуллах Агуш: „Хасеки са висши офицери в Еничарския корпус. Те биват старши, главни (бююк) и младши (кючюк) хасекии"[35]. Друго звание на бащата на Абдуллах е „ага". Според М. З. Пакалън, преди Танзимата офицерите от Еничарския корпус са „аги". А нашият покойник е погребан през 1229 г. х. (24.12.1813—14.12.1814 г. н. е.), т. е. баща му, носещ титлата „ага" е живял преди Танзимата. А според Редхаус (с. 18), „ага" е титла, давана в миналото на известни офицери и

---

[29] Redhouse Yeni Türkçe – Ingilizce Sözlük. Istanbul, 1968, s. 662.

[30] Разполагаме с фотокопия на колонката с вис. 60 cm и диаметър на елипсата горе 15 × 12 cm, без инвентарен номер.

[31] Надписа сме чели на 01.03.1988 г. Годината не се чете ясно, може да е 1210, 1211 или 1212 г. х.

[32] Персидско-русский словарь. Т. 2. М., 1983, с. 175; Redhouse..., 1968, s. 1193; F. Devellioğlu. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara, 1970, s. 5.

[33] Б. Недков. Османотурска дипломатика и палеография. II. Документи и речник. С., 1972, с. 222. Тугра на Селим III.

[34] Факсимиле и описание на надписа, разчетен текст, превод на български език и коментар сме включили в статията „Епиграфски паметници от гр. Пазарджик". (Под печ. в сб. на ОДА — Пловдив и музея в Пазарджик.)

[35] M. Çagatay Uluçay. Tarih Ansiklopedisi..., s. 505.

особено на еничарите. В такъв случай можем да предполагаме, че бащата на Абдуллах — Хасеки Хаджи Хюсейн Ага е бил еничарски офицер.

Малко по-горе, в надгробната колонка от Пазарджик от 1789/1790 г. н. е. самият покойник Абдуллах е определен като „хаджия“. В този паметник пък бащата на Абдуллах, погребан през 1813/1814 г. н. е., е „хаджия“. Възможно е тези нови мюсюлмани да са направили поклонение на свети места.

Стр. Димитров обръща внимание на факта, че много мюсюлмани носят презимето „син на Абдуллах“ и „син на Абидин“ и че с тези имена се означавали наскоро обърнати в мохамеданската вяра хора“[36]. Името ᶜĀбидӣн, производно от ᶜабӣд (поклонник, служител, отшелник, аскет; благочестив, ревностен последовател, участник в богослужение) е от същия арабски корен, от който е и ᶜабд (роб, слуга) — от корена ᶜабада (служа, покланям се, прекланям се) и ᶜаббада (изповядвам религия, служа Богу). ᶜĀбидӣн се среща като лично и като бащино име в много мюсюлмански страни.

Например в градчето Ерменак в средната част на Южен Анадол, срещу Кипър, е запазена чешмата на ᶜĀбидӣн Пашазāде, т. е. чешмата на сина на ᶜĀбидӣн Паша. В Ерменак е имало компактно християнско население още от Средновековието. Там са живели и българи[37]. На плочата над чешмата има надпис от 3 реда на арабица от 1230 г. х. (14.12.1814—3.12.1815 г. н. е). На втори ред от текста четем:

„(2) Yaptı ᶜĀbidīn Paşanıñ oğlu ᶜAbd ullah Bey (.)
Nice ᶜatşān su icüb ide aña ḫayrī duᶜā (.)“ –
(2) Направи (я) синът на ᶜĀбидӣн Паша ᶜАбдуллах Бей.
Колко (много) жадни (хора) да пият вода и да отправят молитва за добро и сполука в негова чест (!)“

А на трети ред пише: „(3) ᶜAvn-i ḥaḳla ola bāḳī (.) söyle Rıfḳı tārīḫin ...“ — „(3) С Божията помощ да бъде вечна (!) Ръфкъ, кажи датата ѝ (хронограмата ѝ...)

Според надписа, изработен от Ръфкъ, Абдуллах Бей, син на Абидин паша, е построил чешмата[38]. В този случай и баща, и син носят имена, характерни за нови мюсюлмани.

В повечето от изброените примери досега в различните видове извори, било то ръкописни книги, монети, документи или надписи на арабица, за синовете на Абдуллах е употребена арабската дума „ибн“, „бин“ (син). В значително помалко случаи в значение на „син“ е вписана турската дума „огул“ — във вакъфския акт на Мелек Хатун в Караман (Анадола) от 1385 г. н. е., в законниците, публикувани от Баркан от 1543 г. за Румелия, от времето на Сюлейман (1520—1566 г.) за юруците и от 1584 г. за юруците от Коджаджък и в този надпис от Ерменак в Южен Анадол от 1814/1815 г. н. е. В единствен надпис от Балчик, в Музейната експозиция в Добрич (от 1733/1734 г. н. е.), се чете дума „къзане“ в значение на „дъщеря“ (на Абдуллах Ефенди).

В двора на джамията в гр. Казанлък се намира мраморна надгробна плоча с антропоморфна форма, състояща се от корпус с ъгловати рамена, врат и глава с

---

[36] Стр. Димитров. Цит. съч., с. 34.

[37] M. C. Şihabeddin Tekindağ. Ermenek. Armanāk. Islâm Ansiklopedisi. C. 4. Istanbul, 1948, 316–317; К. Венедикова. Историята на Караман за българите в Мала Азия. 550 с. Ръкопис.

[38] I. H. Konyalı. Abideleri ve Kitabeleriyle..., s. 729.

шапка — фес с пискюл. Височината на паметника е 170 cm, горната ширина на раменете — 36 cm, долната ширина на корпуса — 37 cm и дебелина от 3.2 до 17 cm. Отдолу гробът е покрит с правоъгълна мраморна плоча, в която има отвори, за да се поставят надгробните плочи при главата и краката, има отвор и в средата на тази хоризонтална плоча. Паметникът е проучван от нас на 13.10.1988 г. със съдействието на Р. Инджиева от Музея в Казанлък. Десетте реда релефен текст върху камъка при главата са оградени отгоре и отдолу с растителна украса: (1) Hüve-l bāḳī (.) (2) Genc iken göçdi cihāndan böyle bir ḫalḳ ḥalīm (.) (3) Dilerim ḳabrini pür nūr eyleye rabb-ül kerīm (.) (4) Ḥasreten fānī cihānda ṭūl ᶜömür sürmedim (.) (5) Furḳaten taḳdīr bu imiş tā ezelden bilmedim (.) (6) Ḫānedān-(ı) ḳadīminden ḳapucī başī (7) Muṣṭafā Aġanıñ maḫdūmu (8) merḥūm es-seyyid ᶜAbd ullah (9) Bey rūḥ(u)içün fātiḥa (.) (10) Sene 1245 (.)

Превод: (1) Той (Бог) е всевечният (.) (2) Бидейки млад се пресели от света така (с) кротък и смирен характер (.) (3) Пожелавам великодушният Бог да изпълни гроба му със светлина (.) (4) С мъка не преживях дълъг живот в суетния (тленния) свят (.) (5) Не знаех (.) На раздяла съдбата била тази още от веки (.) (9) Заупокойна молитва за душата на (8) покойния благородния ᶜАбдуллах (9) Бей (,) (7) син (наследник) на (6) главния портиер (началника на дворцовите вратари) (7) Муṣṭафā Аġа (6) от стара, благородна и голяма фамилия (.) (10) 1245 година (по хиджра).

На десети ред четем датата 1245 година (х.) = 03.07.1829—22.06.1830 г. н. е.

Възможно е нашият Абдуллах Бей да е наследник на известния от документи, приведени от В. Мутафчиева, Мустафа от Казанлък. В „Кърджалийско време" четем за събития от Казанлъшко от 1762 г. Властта призовала Мустафа Заим в столицата, дала му висока служба и му забранила да се връща в Казанлък и да се среща с лица от тази област. Около 43 години по-късно в документите отново се споменава Мустафа Ага по повод смъртта му ок. 1803—1804 г. н. е.[39]

Званието „капуджибашия" (началник на дворцовите вратари) на Мустафа Ага в нашия надпис показва твърде висок пост[40], което отговаря на приведените от В. Мутафчиева данни от документи, че Мустафа получил висока служба в столицата. Нашите проучвания върху капуджибашиите на караманските владетели от началото на XIII до началото на XVI в. показват, че те са пренасяли и предавали писма от караманския владетел до други владетели и други високопоставени лица, както и писма от други владетели и знатни личности до караманските владетели. Присъствали са на дивана (правителственото заседание). Притежавали са земя (нахия), която получавали от караманския султан. Сражавали са се като военачалници на отделни войскови подразделения в състава на сборната караманска войска. Понякога те били военачалници на българската войска в сборната караманска армия[41].

При все че сред запазените казанлъшки надписи досега не сме открили надгробната плоча на този Муṣṭафā Аġа, неговото име се споменава в още един голям, красив непубликуван надпис от двора на джамията в Казанлък от 1242 г. х. (05.08.1826—26.07.1827 г. н. е.). В него е отбелязано името на „(8) знатната

[39] В. Мутафчиева. Кърджалийско време. С., 1977, с. 51, 276 и цитираните там документи.
[40] Redhouse..., s. 598.
[41] К. Венедикова. Историята на Караман за българите в Мала Азия. 550 с. Ръкопис.

Х̣адӣдже Х̣а̄нъм (7) дъщеря на (6) капуджи башията (7) Мус̣т̣афа̣ Аġа", както и това, че е починала млада (р. 2). Напълно възможно ни се вижда две от децата на казанлъшкия аян Мустафа Ага, умрял около 1803—1804 г. н. е., Абдуллах Бей и Хадидже Ханъм, да са били погребани около 23 и около 25 години след смъртта на баща си и да са умрели на млади години. И надгробните им надписи са побити близко един до друг в двора на джамията в Казанлък. Обърнахме внимание, че шапката на покойника е фес с пискюл. Фесът се употребява в Турция от 1828 до 1925 г.[42] Абдуллах Бей вероятно е бил сред първите, носили фес в Казанлък.

Личното име ᶜАбди е мъжко име, съкратено от ᶜАбдуллах, или от друго име, започващо с ᶜАбд[43]. То се среща като лично и като бащино име в надписи от XIX в.

На мраморна надгробна плоча от музея в гр. Пазарджик от 15 (рамаза)н 1245 (г. х.) (ред 7 в надписа), т. е. от 10.03.1830 г. н. е., се чете релефен текст от 7 реда:

(1) Fātiḥa (2) Günāhım çoḳdur yā rabb (3) ki ancak fażl luṭfuñ var (4) Ümīdim keserim senden (5) ki ġufrānile ᶜafvıñ var (.) (6) Merḥūme ᶜAişe bint-i el-ḥāc ᶜAbdī (.) (7) Fi 15 (Ramaza)n 1245 (.)

Превод: (1) Заупокойна молитва (.) (2) Греховете ми са много о, Боже (,) (3) който имаш само добрина (и) милост (.) (4) Изгубвам надежда от тебе (,) (5) който имаш (даваш) опрощение и помилване (.) (6) Покойната ᶜА̄йше (,) дъщеря на Х̣аджи ᶜАбди (.) (7) На 15 (Рамаза)н 1245 (.)

За дъщеря е употребена арабската дума „бинт". Бащата на покойната, Абди, е определен като „хаджия", както е назован и Хаджи Абдуллах, син на Ахмед, в надгробната колонка от Пазарджик от 1789/1790 г. н. е., за която писахме погоре. Малко нетипични са атеистичните нотки на четвърти ред. Може би следва да потърсим връзката им с немюсюлманското потекло на покойниците.

В с. Граф Игнатиево (Чоллук), Пловдивско, се намира мраморна надгробна плоча с антропоморфна форма, височина 64.5 cm, ширина 14 cm и дебелина 6 cm. Информация, чертеж и данни за надписа имаме от 03.05.1989 г. от Антон Минков, комуто изказваме признателност. Преводът на релефния текст гласи: (1) Упокойна молитва (.) (2) Покойният ᶜАбдуллах (,) (3) син на Х̣юсейн (.) (4) 1247 (.)

Този Абдуллах е погребан през 1247 г. х. (12.06.1831—31.05.1832 г. н. е.).

По-интересни имена има в надпис от кърджалийското с. Брезен (Халач), което посетихме на 25.05.1988 г. Паметникът от мрамор се намира в гробището до кметството вляво от пътя Брезен—Боровица. Гробището е разделено на стара и нова част. Запазена е само част от корпуса на паметника, която представлява обърната неправилна пресечена четиристенна пирамида. Гледана отпред и отгоре, тя прилича на трапец. Липсва горната част от плочата и горната част на надписа. Височината е 48 cm. Горната най-голяма ширина е 28 cm. Буквите и цифрите са релефни. Писмото е примес от елементи на талик, несих и сюлюс (обр. 1).

Текст: (1) Kim bu mevtāya ide ḥayır duᶜā (,) (2) mażhar-ı raḥmet ide bārī ḥudā (!) (3) Merḥūm ve maġfūr ün leh ᶜAbdī (,) (4) bin Emīr Oġlı Süleymān (.) (5) Sene 1251 (.)

---

[42] Hayat. Kuçük Ansiklopedi. Istanbul, 1968, s. 386.
[43] Redhouse, s. 3.

Превод: (1) Който отправи (изрече) благословия за този покойник (,) (2) нека Творецът Бог да прояви милосърдия (към него) (нека Творецът Бог да го удостои с опрощаване на греховете.) (3) Покойният и опростен (от Бога за греховете си) ᶜАбдӣ (4) син на Емӣр Оглу Сюлеймāн (.) (5) 1251 година (по хиджра.) 1251 г. х. отговаря на времето от 29.04.1835 до 18.04.1836 г. н. е. Погребаният през тази година е ᶜАбдӣ, син на Сюлейман, който пък е син на Емӣр (Емӣр Оглу). Думата „емӣр" (араб.) означава „глава, бей на племе, селище, град; лице, което принадлежи към голяма фамилия, династия". Има значение още на „началник, управител, княз, принц, емир; господар, командващ". Емӣр (Амӣр) е и мъжко име[44]. Но някои автори, без да изпишат думата на арабица, я свързват с еднаквата по звучене, но писана различно дума „емир, емр" (араб.) — „заповед, разпореждане, команда, предписание, указ". А. Явашов разказва, че в Делиормана има цели еничарски села, заселени вероятно със стари и заслужили еничари, напр. с. Юнуз Абдал. В повечето села турското население било заселено със султански фермани — емири. Оттам били фамилните имена „Емировци". Б. Дерибеев свързва „емир" като съставка на селищни наименования в Източните Родопи (Емирлер, Емир кьой) с прилагането на емира (заповедта) за помохамеданчването[45].

Обр. 1.. Мраморна надгробна плоча на Абди, син на Сюлейман, син на Емир от с. Брезен (Халач), Кърджалийско (1251 г. х. = 29.04.1835—18.04.1836 г. н. е.)

Сн. К. Венедикова

Всъщност личното име е „Емӣр" (принц, господар, глава, командващ), а не „емир, емр" (заповед, команда). Изглежда, че следва да свързваме и личните, и бащините имена (Емировци), и селищните наименования с командващия, а не с командата. И нашият Абди в надписа от Брезен е внук на човек с лично име Емӣр. Интерес буди фактът, че със същото бащино или фамилно име — Амироглу, Гордлевски свързва един от потомците на Комнините и Маврозомите през XIII в.: грък, минал на служба у селджуците в Мала Азия, но запазил националност и религия. Ние пък можем да търсим връзката на дядото на погребания

[44] Х. Г. Баранов. Арабско-русский словарь. М., 1976, с. 44; Персидско-русский словарь. Т. 1. М., 1983, с. 124, 127; Т. 2, с. 774; F. Devellioğlu. Osmanlıca-Türkçe... s. 260.

[45] А. Явашов. Текето Демир-Баба, българска старина-светиня. Разград, 1934, с. 5; Б. Дерибеев. Ахрида. Непозната земя. С., 1982, 224—225; Ахрида. Пловдив, 1986, 267—268; К. Венедикова. Епиграфски паметници от Източните Родопи. В с. Чернигово девойка приема исляма. — Родопи, 09.1989, с. 18.

в с. Брезен Емир с еничарството. А името на внука Абди свързва носителя му с лицата, които не са били мюсюлмани и са приели исляма.

В гробището на цигани и българомохамедани на баира, югоизточно от Ракитово, близо до Часовниковата кула, е запазена долна част от надгробна плоча от сивкав мрамор с вдлъбнато писмено поле и два реда релефен текст. Паметника проучвахме при посещение в Ракитово на 18.09.1993 г. Височината му е 39 cm, горна ширина 32 cm, долна ширина 28.5 cm и дебелина 6.5 cm. Текстът е частично вокализиран. Вляво от текста на р. 2 има растителна украса клонче с листа.

Текст: (1) Maġfūr Ah (Ap) ṭ ū allah Ibn-i nalbani (2) Molla Mūsa̱ (.) Sene 1253 (.)

В изчукването на „налбант" има грешки. Правилните форми са „naᶜlband" и „nalbānī" (перс. ковач, подковач). Името не се чете ясно. Ако е Аптуллах, е изписано неправилно с „елиф", вместо с „ᶜайн", с ṭ, вместо с дал и с добавен вав след ṭъ.

Превод: (1) Опростеният (от Бога за греховете си) Ах (Ап)ṭӯллах (,) син на налбантина (2) Молла Муса̱ (.) 1253 година (по хаджра).

1253 г. х. отговаря на времето от 07.04.1837 до 27.03.1838 г. н. е. Годината е сред поредни чумави години (1836—1839), през които болестта е върлувала в много райони от българските земи и в Родопите[46]. Поне за този покойник Аптуллах знаем, че лежи в гробище на българи и цигани-мюсюлмани. Неговият баща е ковач, налбантин. Но освен това е и „молла" (араб.) — „учител; знахар; грамотен, образован човек; молла, главен кадия, доктор по мюсюлманско право; ученик в медресе". Дори във връзка с разпространението на исляма в Осетия през XIX в. Калоев определя моллите като „проповедници на Корана"[47]. Това определение ни се вижда доста приемливо за някои молли в надписи на арабица от българските земи.

Следва да обърнем внимание на още един непубликуван красив надгробен паметник от двора на джамията в Казанлък, в който се среща личното име Абдуллах и званието ага. Надписа сме проучвали и заснели на 12.10.1988 г. На този гроб, както и на други гробове от двора на джамията в Казанлък, има 2 мраморни надгробни плочи — при главата и при краката. И от двете са запазени долните части, а горните са отчупени. Плочата при главата има форма на правоъгълна призма с височина 93 cm, горна ширина 34 cm и дебелина 16 cm. На лицевата част на камъка при главата, която гледа навътре към погребания, има релефен надпис от 4 реда, който се намира в горната част на плочата. Тези 4 реда представляват долната част на надписа. Горната част от него и от плочата е отчупена. Встрани от р. 2, 3 и 4 на надписа и под него има релефна растителна украса: две лалета, обърнати с цвета надолу и две петлистни розети (обр. 2).

---

[46] К. Венедикова. За личното..., 190—191.
[47] Б. А. Калоев. Осетины. Историко-этнографическое исследование. М., 1971, с. 231

Текст: (1) Al-ġafūr ᶜAbd ullah Aġa rūḥ(u)içün (2) el-fātiḥa (.) (3) Sene 1255 (4) fi 28 (ramaẓā)n (.)

Превод: (2) Заупокойна молитва (1) за душата на опростения (от Бога) ᶜАбдуллах Аґа (.) (4) На 28 (Рамаẓа)н (3) 1255 години (по хиджра).

Писмото е примес от талик, несих и сюлюс. 28 (Рамаза)н 1255 г. се пада на 5.12.1839 г. н. е.

На гръбната част на този камък, при главата с надпис, има богата релефна украса. В подножието виждаме растителна украса, над нея купа, в която има растение с дълги и остри листа, като на перуника, над тях — отвесно дебело стъбло и два грозда. Камъкът при краката също е поотчупен отгоре. Има височина 115 cm, горна ширина 33 cm, долна ширина 34 cm и дебелина 10 cm Релефната украса на камъка при краката представлява лоза. Вейките на лозата образуват три окръжности една над друга. Вън от долната окръжност излизат четири къси клончета с по три листенца. Вън от горните части на втората и третата окръжност излизат по две къси клончета с по три листенца. Във всяка от трите окръжности има по два грозда, а в средната има и мустачки на лозата.

Обр. 2. Надгробна плоча на Абдуллах Ага от Казанлък (28 рамазан 1255 г. х. = 5.12.1839 г. н. е.)

Сн. Ил. Дянков, Казанлък

При все че в речниците няма регистрирано лично име ᶜАбд (роб, слуга), то се среща в гробището на с. Царино (Хасъ юрт), което се намира между джамията и пътя Чорбаджийско—Царино, вдясно от пътя. На 4.10.1985 г. сме проучвали долна част от мраморна надгробна плоча, върху която е запазен релефен текст от две реда:

(1) ᶜAbd bin Ḥasan Aġa (.) (2) Sene 1257 (.)

(1) ᶜАбд (.) син на Ḫасан Аґа (.) (2) 1257 година (.)

Времето на погребението е 23.02.1841—12.02.1842 г. н. е. (1257 г. х.).

Един паметник от Стара Загора датираме по форма и начин на изработка от 30-те—70-те години на XIX в. Той е открит заедно с още два надписа: в единия, в който също няма запазена дата, се споменава орденът накшибенди, а в другия четем годината 1257 (по хиджра), 23.02.1841—12.02.1842 г. н. е. В нашата мраморна плоча е запазена само средната част от надгробния надпис[48], който започва с клише, разпространено в доста райони у нас:

[48] Снимка на трите надписа от Ст. Загора получихме ок. 06.01.1981 г. от учениците от VI А клас с класен ръководител Видка Г. Събева от VI ОУ „А. Генчев", Ст. Загора, със съдействието на Асп. Велков, завеждащ Ор. отдел на НБКМ. Изказвам им признателност. Паметниците намерили в един зид.

(1) ᶜAlāmetden murād hemān duᶜā dīr (.) (2) Bu gün baña ise yarın sañadır (.) (3) Merḥūme Nażīfe bint-i (4) el-ḥācī ᶜAbd ullah rūḥ (...)

(1) Целта от (поставянето на) знака (надписа, надгробния камък) е тутакси (веднага да се произнесе) молитва (,) (2) Ако днес е за мене (,) утре е за тебе (.) (3) Покойната Наӟӣфе (,) дъщеря на (4) Ӽаджията ᶜАбдуллах (... за) душата...

Едната особеност, свързана с този паметник, е откриването му с надпис, в който се упоменава отшелническия орден накшибенди. Втората особеност е, че бащата на покойната ᶜАбдуллах е определен като „хаджия". И Айше, погребана в Пазарджик на 10.03.1830 г. н. е., има за баща хаджията ᶜАбди. А в мраморната колонка от Пазарджик самият ᶜАбдуллах, син на Аӽмед, бе хаджия.

Към края бихме искали да обърнем внимание на още няколко паметника, в които се срещат презимената „дъщеря на Абдуллах" и „син на Абдуллах". Единият от тях се намира в Момчилградското с. Биволяне (Манджълар) и е посветен на „Шерӣфе Ӽафъӟа, бинт-и ᶜАбдуллах" — „Шерӣфе, знаеща Корана наизуст, дъщеря на ᶜАбдуллах"[49]. В тази надгробна плоча от 1253 г. х. (07.04.1837—27.03.1838 г. н. е.) е подчертана привързаността на покойната към исляма. Тя е определена като „ӽафъӟа" — жена, мома, която е научила наизуст Свещения Коран от началото до края. Интересно е, че на същото място около тюрбето на Фатма сме проучвали надгробна колонка, в която се споменава светецът Елмалъ Баба, а „баба" (Отец) е звание на бекташките шейхове и на шейхове от ордена Бабаи. Надгробната колонка на сина на Елмалъ Баба, чието лично име още не сме установили окончателно, е от 1030 г. х. = 26.11.1620—16.11.1621 г. н. е. В друг фрагмент от надгробен надпис от същото място от 1205 г. х. (10.09.1790—30.08.1791 г. н. е.) се споменава бекташийският орден.

По-напред обърнахме внимание, че в земите около медресето на Джеляледдин Каратай, син на Абдуллах (син на грък, приел исляма) в Коня имало теке и там се събирали бекташии. Малко по-горе видяхме, че надписът на дъщерята на Абдуллах от Стара Загора е открит заедно с надпис, в който е отбелязан орденът накшибенди. В Биволяне дъщерята на Абдуллах почива в близост до паметниците на бекташийски отци. Следователно може да се търси някаква връзка между лица, които не са били мюсюлмани и са приели исляма и някои алиански ордени и текетата им.

Един непубликуван надпис, посветен на Ибрахим, син на Абдуллах, е от кърджалийското с. Брош (Теке менетлер). Този паметник се намира в двора на тюрбето (гробницата) на Даллъ ᶜАлӣ Баба, в чийто надгробен надпис в сградата на гробницата, четем датата 1213 (г. х.) — 15.06.1798—04.06.1799 г. н. е. И този син на Абдуллах е погребан в близост до текето на Отец Али, вероятно шейх на някой алиански орден. Надгробната му плоча е мраморна, изработена от един цял мраморен блок. Има антропоморфна форма — състои се от корпус, завършващ отгоре с леко заоблени раменца, над тях — полегат врат и глава с шапка. Има височина 48 cm, горна ширина в раменете 25 cm и долна ширина 22 cm. Паметникът е хлътнал в земята, но над земята е останал целият текст от 4 релефни реда, изчукани на примес от писмото сюлюс с елементи на несих:

(1) El-fātiḥa (.) (2) Yā Muḥammad[u] ḳıl şefāᶜat (.) (3) Merḥūm Ibrāhīm bin ᶜAbd ullah (.) (4) Sene 1272 (.)

---

[49] За голяма част от надписите в Биволяне и за плочата на Шерифе вж. К. Венедикова. Истината за едно кътче от Родопите. — Нов живот, 1985, № 11, 12—13.

(1) Заупокойна молитва (.) (2) Ей Мохамеде (,) застъпи се (пред Бога). (3) Покойният Ибрāхӣм (,) син на ᶜАбдуллах (.)(4) 1272 година (по хиджра).

Погребението е от 13.09.1855 до 01.09.1856 г. н. е.

В гр. Джебел, в гробището при текето на шейховете Бекир и Науман почива ᶜОсмāн Ефенди бин (син на) ᶜАбдуллах, погребан през 1282 г. х. (27.05.1865—16.05.1866 г. н. е.). На шести ред в надгробния му надпис е написано погрешно званието му „ẋаттāб" или „ẋāтъб". То може да се преведе като „дърварят, търговецът на дърва" или „проповедникът, който чете хутбе" (петъчна проповед в джамията). В района на Джебел дърварството е било развито[50]. Но ако приемем, че званието е проповедник, в такъв случай се набляга на предаността на новоприелия исляма към мюсюлманската вяра, също както в Биволяне момичето, приело исляма, е „хафъза" — знаеща Корана наизуст.

В гробището на с. Чернигово в района на Млечино през 1294 г. х. (16.01.1877—04.01.1878 г. н. е.) е погребана Ханифе, дъщеря на Хаджъ Абдуллах[51]. Личното име на покойната е форма за женски род от арабското прилагателно „ханиф" (ортодоксален мюсюлманин, искрен и твърд във вярата, човек здраво привързан към ислямската религия, истинно вярващ в единия Бог). И личното име на девойката от Биволяне, приела исляма, Шерифе, е женски род от арабското прилагателно „шериф" (благороден, знатен; пряк, истински потомък на Мохамед). Бащата на Ханифе, както бащите на други синове и дъщери на Абдуллах, е направил поклонение на свято място.

Последните надписи потвърждават мисълта на Ив. Батаклиев, че потурчвания и помохамеданчвания са ставали през XIX в. и че са потурчвани и деца и девици. Айше, дъщеря на Хаджи Абди, погребана в Пазарджик на 10.03.1830 г. н. е., все още не е била омъжена — това личи от текста на епитафа ѝ. И Назифе от Стара Загора е била девойка. Същото се отнася за Шерифе от Биволяне и за Ханифе от Чернигово.

Не всички Абдуллаховци и не всички бащи на Абдуллах са имали звания. Това личи от още един непубликуван надпис от гробището на с. Царино (Хасъ юрт), намиращо се между джамията и пътя Чорбаджийско—Царино. Той е в памет на „ᶜАбдуллах, син на Муṣтафа" (р. 4), починал през 1305 г. х. (р. 6), т. е. от 19.09.1887 до 7.09.1888 г. н. е.

Възможно е с името Абдуллах и презимето син на Абдуллах да са били назовавани и лица, приели исляма през XX в. Някои надписи от нашето столетие носят същите особености, които имат паметници от XVIII и XIX в. Така например в Северен Кавказ, в селището Алкадар, има гробница с епитаф на арабско писмо в памет на Ḥасан Ефенди, син на видния учен Хаджи ᶜАбдаллах Ефенди, от 7 рамазан 1328 г. х. (12.09.1910 г. н. е.[52]). Вижда се, че и през XX в. в страни, в които е разпространяван ислямът, Абдуллаховците са били „хаджии".

---

[50] Надписи от Джебел са публикувани у К. Венедикова. Нови сведения за българщината в Джебелско. — Родопи. Кн. 11 и 12. 1985, 27—28, 43; За личното в епиграфските паметници..., 184—188; К. Венедикова. Епиграфски паметници в Родопите от османско време. — В: Помощни исторически дисциплини. Т. 5. С., 1991, 198—225, с. 205, 209—211.

[51] За надписи от с. Чернигово и района на Млечино вж. К. Венедикова. Епиграфски паметници от Източните Родопи. В с. Чернигово... — Родопи. 09.1989, 17—20.

[52] Л. И. Лавров. Эпиграфические памятники Северного Кавказа (на арабском, персидском и турецком языках). Ч. 3. Надписи X—XX вв. Переводы, комментарии, статьи и приложения. М., 1980, 87—88.

За да подготвим тази наша работа, прегледахме епиграфски материал, който сме събирали в 121 селища от българските земи. В 16 от тях се срещат паметници, в които е регистрирано лично или бащино име ᶜАбдуллах, съкратената му форма ᶜАбди, някои производни имена от корена ᶜабд, както и сложни имена със съставка ᶜАбд. В 105 селища не сме попаднали на такива имена. Това показва, че името Абдуллах и презимето Син на Абдуллах , Дъщеря на Абдуллах не са били много често срещани в нашите земи през XVIII и XIX в., от което време е по-голямата част от епиграфския материал, достъпен за проучване.

Същевременно ние изброихме достатъчно примери, които показват, че името и презимето са били употребявани от самото зараждане на мюсюлманската религия почти до наше време по територията, в която се е разпространил islямът. За много от лицата, носили това име и това презиме, може да се докаже чрез различни видове извори – ръкописни книги, документи, епиграфски паметници, монети и пр., че не са били мюсюлмани по рождение и, приемайки исляма, са получили ново име и презиме.

The Sons of Abdullah

Katerina Venedikova

(Summary)

The author traces the usage of the name Abdullah and the surname „Son of Abdullah" in sources from 6 to 20 century which originate from the territory of Islam and Arabic script. She analyzes inscriptions from Bulgaria where one can meet these names and the short form of Abdulah – Abdi, a derivative from the root „abd" (slave, servant) as well as some composite anthroponims with an „Abd-" component, etc. Greater part of the monuments have not been published so far. They were discovered during field work in Pazardzhik, Kazanlak, Kardzhali, Momchilgrad, Mlechino, Djebel, Plovdiv, Rakitovo, Sofia, etc.

The epigraphic material from 121 Bulgarian towns and villages has been examined. In 16 of the settlements monuments registering the names under question have been found.

Researches and other different sources (manuscripts, epigraphs, documents, coins, legends) quoted by the author evidence that most of the people called with these names were not Muslims by birth. They got new names (and surnames) after converting to Islam. The names have been used since the establishment of Islam till nowadays.